

Catalanisme i espanyolisme: un xoc de cultures polítiques

Xavier Diez* | xdiez@xtec.cat

VISTA PRÈVIA

No és fàcil copsar la utilitat de la història. És un lloc comú veure-la com una simple ordenació de fets passats que a la majoria de nosaltres ens ha comportat més d'un mal de cap a l'hora de superar un examen on se'ns preguntava les dates de la Revolució Francesa, el pseudònim de Jaume I o quin temps feia l'Onze de Setembre de 1714. Però la història és molt més que dates, noms i anècdotes. És un instrument clau per entendre'ns a nosaltres mateixos, per saber qui som i per on ens movem. I per això, el present article d'en Xavier Diez és una excel·lent mostra de la utilitat de la història.

Consideració prèvia: nacionalisme, teologia i teogonia

És habitual iniciar la història de la Filosofia amb Hesíode (circa VIII aC – VII aC). Aquest personatge que és conegut com a autor de la *Teogonia*, «el coneixement dels déus» en traducció literal. Per als historiadors del pensament, aquesta obra és fonamental perquè la descripció del món mític permet distanciar-se, per primer cop, del pensament màgic i religiós, i penetrar en el món de l'anàlisi racional de la realitat. Aquesta fissura profunda entre *mithos* i *logos* és la que adoba el terreny per al sorgiment dels primers filòsofs presocràtics i basteix els fonaments del pensament modern.

Des de la contemporaneïtat, el nacionalisme és contemplat com una religió laica. Hi contribueix a aquesta idea les concepcions individualistes de Max Stirner (1806-1856), que considera l'estat com a estadi superior de l'imperi en el sentit que sofistica els mecanismes

* Doctor en Història Contemporània

El nacionalisme és el conjunt de creences que permeten consolidar el discurs legitimador del poder. Des d'aquest punt de vista, nacionalisme es pot contemplar com una religió laica

de dominació política.¹ A partir d'aquesta premissa, no és difícil inferir el nacionalisme com a conjunt de creences que permeten consolidar el discurs legitimador del poder. És a dir, religió i nacionalisme tenen en comú la capacitat d'aplegar individus en una dialèctica entre integració i exclusió, que sovint apelen a la fe, més que no pas a la raó.

Tanmateix, els nacionalismes, com les religions, no són iguals ni equivalents. Els grecs s'emanciparen del pensament màgic des del politeisme. La *Teogonia* d'Hesíode, amb la descripció de les misèries dels déus, permet desacralitzar: irrompre a l'Olimp i destapar els defectes de la naturalesa divina possibilita trencar amb tota transcendència i interpretar els misteris des d'una òptica humana. Stirner conclou que l'impuls humà permet alliberar l'individu un cop elimina tota transcendència, tot l'absolut fonamentat en ideals.² Així, el politeisme, bastit a partir d'una agregació de divinitats humanitzades, confereix una relativitat de pensament que possibilita tractar desapassionadament fets i conceptes més propis dels sentiments que de la raó. I en canvi, la creença en un Déu únic amb ànsies totalitàries representa un obstacle per a la racionalitat.

A l'hora d'enfrontar-se a la polèmica qüestió de la na-

ció i l'estat en l'antagonisme nacional Països Catalans-Espanya és necessària aquesta consideració prèvia per comprendre, no només una relació històricament complificada, sinó per explicar la mútua incomprensió nacional. Si cedim a la temptació simplificadora, podem considerar el nacionalisme espanyol com una religió monoteïsta. Espanya s'autoconsidera una nació única, sota hegemonia castellana, que correspon a un estat, culminació d'un procés teleològic d'unificació. Davant d'això, l'emergència d'un nacionalisme català, sota paràmetres nacionals divergents que pretén crear un estat des de la secessió política és percebut com una anomalia, un procés que contradiu les «lleis naturals» que comporten l'evolució vers una nació «moderna».

La reacció davant d'aquesta dissidència pot variar en intensitat, no en l'argument. A manca d'un enemic exterior que pugui ser clau d'explicació simplista, es busca un enemic interior, el nacionalisme, i els nacionalistes que pretenen trencar «la unitat de la pàtria». La paradoxa, és clar, és que els nacionalistes són els altres, car la confusió entre la nació espanyola i el seu estat no permet identificar les polítiques nacionalitzadores que sabotegen els fets nacionals no espanyols. El nacionalisme estatal és absolut i, com a déu únic, no permet la convivència amb altres identitats «herètiques». Només tolerar-les en funció de la conjuntura històrica a condició d'una supeditació jeràrquica.

En canvi, el nacionalisme català és politeïsta. Als territoris de parla catalana hi conviuen, en diferent correlació,

1 DIEZ, X., *El anarquismo individualista en España (1923-1938)*. Virus. Barcelona, 2007. Pàgines 33-44.

2 DIEZ, X., *El anarquismo individualista en España (1923-1938)*. Virus. Barcelona, 2007. Pàgines 36-38.

Si cedim a la temptació simplificadora, podem considerar el nacionalisme espanyol com una religió monoteïsta en considerar-se una nació única que correspon a un Estat

elements identitaris diversos i barrejats. Tret de rossellonesos i algueresos, tot catalanoparlant parla un castellà estàndard, coneix el cànon literari i la història espanyola, i en l'àmbit acadèmic, sovint forma part de les elits culturals hispanòfones. Alhora vivim imbuïts de les tradicions culturals pròpies, diferenciades de la cultura capitalitzada per Madrid. Tot plegat forma part d'una convivència de referents i llengües que conflueixen en una identitat múltiple, que genera una cultura cosmopolita amb bones connexions internacionals.

Consideracions històriques

A Occident, on el concepte d'Estat nació resta tatuat en la consciència col·lectiva, sobta trobar-se en un estat on part de la població no comparteix els referents oficials. Precisament, aquest és el cas dels Països Catalans, una de les nacions europees més antigues, que viu endinsada en un conflicte històric amb els Estats espanyol i francès, el qual resta lluny de resoldre's. La conflictiva relació entre l'estat que vol crear la seva nació i la nació que vol bastir el seu estat ha propiciat un gran nivell de reflexió pública, mediàtica i acadèmica. En un continent on els treballs de Benedict Anderson (1936), Clifford Greetz (1926-2006), Ernest Gellner (1925-1995) o Eric Hobsbawm (1917) susciten grans debats, en els ambients universitaris catalans la qüestió nacional és també genera-

dora de grans aportacions teòriques. És el cas de Josep Ramon Llobera (1935)³ o Joan Ramon Resina (1956)⁴, i tants d'altres que descriuen i sotmeten a una anàlisi profunda una de les qüestions que major interès i apassionament susciten entre els cercles intel·lectuals europeus. En canvi, els ambients acadèmics hispànics no semblen destacar en aquestes qüestions, tret de l'exposició de retrets crítics contra els anomenats «nacionalismes perifèrics», car la creença en la «nació única» fa considerar anomalia allò allunyat del suposat ordre natural.⁵

Ara bé, on i quan s'inicia aquest conflicte entre identitats? La pregunta és mal formulada, perquè parlem de dues realitats prèvies. Els estats no són permanents ni estables en la seva conformació, i són més el fruit de conjuntures històriques que de la voluntat real de les poblacions que l'habiten. L'Estat espanyol no n'és cap excepció. Fruit de l'expansió feudal –batejada per la historiografia espanyola com la *Reconquista*–, a través d'enllaços matrimonials i operacions militars, s'uneixen els territoris sota una monarquia patrimonialista, és a dir, de do-

3 **LLOBERA, J. R.**, *El dios de la modernidad. El desarrollo del nacionalismo en Europa occidental*. Anagrama. Barcelona, 1996.

4 **RESINA, J. R.**, *El postnacionalisme en el mapa global*. Angle Editorial. Centre d'Estudis de Temes Contemporanis. Barcelona, 2005.

5 Tot i haver una literatura extensa sobre aquesta qüestió, algunes obres que recentment tracten el tema des d'aquesta òptica, –i amb un cert èxit acadèmic i mediàtic– són **ÁLVAREZ JUNCO, J.**, **BERAMENDI J. G.** i **REQUEJO, F.** (dir.), *El nombre de la cosa: debate sobre el término nación y otros conceptos*. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales. Madrid, 2005.

El nacionalisme estatal és absolut i, com a déu únic, no permet la convivència amb altres identitats «herètiques». Així, el catalanisme és considerat una anomalia

minis senyoriais controlats per xarxes d'interessos presidits per un monarca. El context de les guerres per assolir l'hegemonia europea porta a una competència entre monarquies que genera la necessitat d'homogeneïtzar l'extracció de recursos als territoris controlats. Catalunya és una d'aquestes falles tectòniques on els Àustries primer i els Borbons després, pressionen per tal d'assimilar el territori, tot deconstruint les seves institucions.

Els conflictes, expressats a la revolta de les Germanies (1520-1523 i 1693) al País Valencià i Mallorca, la Guerra dels Segadors (1640-1653) al Principat, i la de Successió (1701-1715) al conjunt dels Països Catalans porten a un xoc entre dues concepcions del poder, la monarquia absoluta centralista contra el federalisme protodemocràtic i institucional a l'estil holandès,⁶ en el qual, la fràgil situació geoestratègica catalana –entre dues grans monarquies– l'acaba convertint en la Polònia absorbida i escapçada del Mediterrani. Paradoxalment, és l'agressivitat amb què la monarquia hispànica tracta a la població autòctona –amb la deliberada voluntat de la monarquia borbònica de sotmetre el país mitjançant la violència i polítiques genocides⁷–, la que catalitza una resistència sota la

forma d'un primerenc protonacionalisme, expressat a una elaborada publicística on es comença la distinció entre «nosaltres els catalans» i «l'enemic castellà» que es tradueix en l'aparició d'una consciència nacional moderna.

L'assimilació forçada no afavoreix una fàcil creació de la nació espanyola, on la matriu castellana, tant des d'un punt de vista lingüístico-cultural com, sobretot, des d'un punt de vista polític –tradicció absolutista, nobiliària i jeràrquica, enfront el substrat institucional corporatiu i horitzontal– porta al conflicte i la desconfiança mútues. Al llarg del XVIII, l'exclusió del comerç colonial i una política fiscal discriminatòria, aprofundeix una rasa identitària corresposta amb una veritable ocupació militar per assegurar el control del territori.

El segle XIX és l'època de la formació i desenvolupament de l'estat en la seva forma contemporània, quan les antigues monarquies esdevenen estats moderns i eficaços. En el cas espanyol, el problema és que, quan les guerres napoleòniques (1803-1815) evidencien la fragilitat de l'estat feudal borbònic, entra en la modernitat amb la fallida del seu imperi colonial. Això indueix a un replegament interior, hostil amb les idees liberals procedents del vell continent –a les quals s'atribueixen les causes de la decadència–, amb voluntat de reforçar el control dels seus territoris a partir de la repressió interior, mostrant una major preocupació per defensar la unitat que no pas per bastir-la.

L'Espanya del XIX és un imperi fallit i a la defensiva. Com en el cas d'una Rússia fatigada i el malalt turc, Espa-

6 SIMÓN, A., *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2005; TORRES, J. M., *Felip V contra Catalunya*. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 2005.

7 TORRES, J. M., *Felip V contra Catalunya*. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 2005..

L'agregació de divinitats del politeisme confereix una relativitat de pensament que permet tractar desapassionadament fets i conceptes més propis dels sentiments que de la raó

nya comparteix amb aquestes potències convalescents el fet d'ésser a la perifèria europea, de mantenir estructures econòmico-socials obsoletes i contenir al seu territori una diversitat d'elements nacionals amb tensions centrífugues. En tot cas, un dels trets diferencials respecte a turcs i russos, que confereix aparença d'homogeneïtat, és que Espanya ja ha realitzat la seva particular neteja ètnica, en expulsar massivament població jueva i musulmana. Això li atorga una imposada unitat religiosa, alhora que l'exclou de xarxes culturals, financeres i comercials i li suposa una greu descapitalització humana. Tot plegat –amb una lògica d'aïllament intel·lectual, europeïtat relativa i marginació geopolítica– conflueix en una consciència defensiva materialitzada en l'obsessió per reforçar el domini sobre la pròpia població i evitar els corrents nacionalistes que sacsegen el continent.

Així, a mitjans del XIX, l'Espanya que reula com a potència concentra la seva energia a reforçar el control sobre el territori peninsular. Tanmateix, no disposa dels recursos econòmics –la pèrdua de l'imperi americà elimina la principal font d'ingressos– ni psicològics –absència de *soft power*– per utilitzar la seducció per atreure la pluralitat de territoris assimilats vers un projecte nacional. Com hem comentat, es recorre a una política de repressió, simbolitzada per la creació, el 1844, de la Guardia Civil, que amb característiques d'exèrcit colonial és l'encarregada de mantenir l'ordre interior, mentre el veritable poder estatal s'exerceix des dels governs militars provincials i els problemes soci-

als s'aborden com una simple qüestió d'ordre públic.

Tot i que els diversos governs que se succeeixen a la capital espanyola s'emmirallen en l'eficàcia nacional de França, a la pràctica són incapaços de crear l'Estat nació. Així ho manifesta a mitjans de la dècada de 1990 la tesi de Borja de Riquer (1945) sobre la feble nacionalització espanyola, la qual causà una considerable polèmica. L'historiador, dedicat a comparar els processos nacionalitzadors dels Estats espanyol i francès, considera que l'èxit francès es fonamenta en tres elements: administració ben organitzada; educació pública, universal, gratuïta i de qualitat que permet imposar la llengua i l'esperit nacional francès per damunt de la diversitat; i servei militar universal, sense excepcions, capaç de suscitar un sentiment més o menys patriòtic. Alhora, De Riquer assenyalava el fracàs de la nació espanyola tot contrastant aquests àmbits. Amb recursos fiscals esquifits –i per tant, una administració deficient–, uns índexs d'analfabetisme superiors al 60% al tombant del XIX, i un exèrcit de lleua en condicions penoses i socialment discriminador, l'Estat espanyol no es troba en condicions de transformar l'estat en nació.⁸

El desigual desenvolupament econòmic porta a noves contradiccions. El País Basc i Catalunya experimenten una revolució industrial, mentre el control de l'Estat és

⁸ DE RIQUEUR, B., «La débil nacionalización española del siglo XIX». *Historia Social*. Número 20. Pàgines 97-114. Alzira, 1994.

Als territoris de parla catalana hi conviuen referents i llengües diverses que conflueixen en una identitat múltiple, que fa que parlem d'un nacionalisme politeista

mantingut fèrriament per unes elits financeres i burocràtiques lligades a l'aristocràcia terratinent d'origen castellà i andalús. Així com en el cas basc existeix un procés d'assimilació per la via financera, la burgesia emergent catalana, amb una indústria lleugera i un estret mercat espanyol i colonial es troba en una posició de vulnerabilitat respecte a la classe política hispànica, que veu en la indústria tèxtil una font d'ingressos impositiva, i un grup fàctic perillós que pot amenaçar la seva hegemonia. Paral·lelament, i fruit de les dramàtiques condicions de vida i treball generades per la revolució industrial, al Principat i al País Valencià emergeix un proletariat organitzat i combatiu majoritàriament anarquista. A tot això, cal afegir que el vell imperi decadent, aïllat i a la defensiva, més enllà de diferències en la sociologia i la cultura, s'oposa a una Catalunya urbana i estretament connectada a Europa. La presència de l'actiu port de Barcelona, les connexions polítiques i culturals amb França, i els fluids intercanvis econòmics amb Itàlia, propicien un progressiu distanciament en la psicologia col·lectiva que prepararà un xoc entre dues nacions que evolucionen en direccions diferents.

Novecento

La pèrdua dels darrers residus de l'imperi colonial el 1898 té conseqüències importants en la relació entre els Països

Catalans i Espanya. D'una banda, marca l'articulació del catalanisme polític i el reforçament del republicanisme valencià. Tot i que el catalanisme vinculat a àmbits republicans, populars i llibertaris ja és preexistent en les dècades anteriors, no és fins el context del tombant de segle que la burgesia catalana tracta de bastir el seu projecte polític creant la Lliga Regionalista (1901) –que catalitzarà en la Solidaritat Catalana (1906)– on si bé busca un reconeixement nacional de Catalunya, alhora es postula per dirigir l'Estat.

La segona conseqüència de la humiliant derrota a Cuba i Filipines és la reacció defensiva i ressentida de bona part de la societat espanyola en general, i de l'Exèrcit en particular, que viu la reculada imperial com una descomposició propiciada per la classe política. En aquest context, l'emergència d'un catalanisme organitzat al Principat es percep com una amenaça. Primer, perquè són conscients del suport popular del catalanisme, bona part del qual –i molt especialment entre el republicanisme i l'anarquisme– ha donat suport als independentistes cubans, i per tant pot implicar l'enèsima reculada en les fronteres d'un antic imperi incapaç d'assumir la seva condició de potència de segona divisió. I segon, perquè no estan disposades a acceptar la burgesia catalana com a grup dirigent de l'Estat. És així com cal entendre la furiosa reacció de l'Exèrcit a l'afer del *iCu-Cut!* i la promulgació, per pressions militars i socials, de la Llei de jurisdiccions, en vigor entre el 1906 i el 1931, amb la intenció de reprimir qualsevol intent secessionista.

Per tant, podem considerar la primera dècada del se-

Les Germanies i la Guerra dels Segadors i la de Successió ja mostren el xoc entre dues concepcions del poder, la monarquia absoluta contra el federalisme protodemocràtic

gle com l'inici de l'articulació de l'anticatalanisme com a recurs polític. La progressiva modernització i urbanització espanyola, amb un paper creixent de l'opinió pública, no és aliena a aquesta circumstància. De fet, l'articulació de la Solidaritat Catalana i l'activa organització popular en forma de mobilitzacions socials –la primera vaga general de l'Estat s'organitza a Barcelona el 1902– o l'activa presència d'anarquistes i republicans, inhabilita els mecanismes de frau electoral sistemàtic en què es fonamenta el sistema polític de la Restauració. La classe política espanyola i els grups dominants perceben Catalunya com una amenaça a aquest precari equilibri i atien un discurs anticatalanista, no enfocat directament a afeblir l'emergència del nacionalisme, sinó a cercar el màxim suport possible entre una societat que busca en el nacionalisme un instrument cohesionador. Si ho simplifiquem d'una altra manera, sense un enemic exterior a qui atribuir els suposats perills que cohesionen una població diversa, l'«heretgia» nacionalista catalana, exerceix aquest paper d'enemic interior. Els separatistes representen l'amenaça que requereix el poder per fer combregar una societat heterogènia a la recerca de la modernitat.

Les contradiccions entre les diverses faccions polítiques catalanes, i sobretot els antagonismes en una societat dividida, faciliten la creació del mite del nacionalisme català com a qüestionador de la *unidad de la patria* i per tant, que aquest actuï com a element aglutinador de l'espanyolisme. En una societat no secularitzada, on la unitat

La fallida de l'imperi colonial espanyol indueix a un replegament interior, mostrant una major preocupació per defensar la unitat que no pas per bastir-la

religiosa és imposada a còpia de deportacions i conversions en massa, el pensament religiós s'imposa a la raó. L'acció de les elits noucentistes, que electoralment esdevenen un actor polític pertorbador –la Lliga, conjuntament amb les faccions republicanes, esdevenen una força frontissa entre els partits dinàstics– contribueixen a invocar el fantasma del «separatisme» i la irradiació del seu influx pel conjunt de les terres de parla catalana per cohesionar les pròpies clientele.

El problema és que quan s'invoquen els fantasmes, a vegades es manifesten. I això succeeix quan la burgesia catalana aconsegueix, fruit de la cultura política del pacisme –un altre element pertorbador del *turnismo* regeneracionista– la Mancomunitat. La visibilització catalana com a identitat aliena, i el perill d'una deriva federal perifèrica que alliberi l'«Espanya assimilada» –els antics territoris de la corona d'Aragó– de la subjecció política central, afegeix combustible al foc del ressentiment polític i popular. I és que precisament la política de la Mancomunitat va dirigida molt especialment a la construcció nacional. De fet, més enllà de polítiques modernitzadores, els homes de la Mancomunitat treballen essencialment per normalitzar els aspectes identitaris. La normativització i semioficialització de la llengua, la construcció del passat en base als mites històrics de la Renaixença, la potenciació de la cultura pròpia com a element nacionalitzador o el foment de la reconstrucció dels llaços del conjunt de territoris de parla catalana en són una clara mostra.

Així, mentre l'Estat considera la primera construcció política catalana des del Decret de Nova Planta (1716) com una eina de descentralització administrativa, des de les elits catalanes es pretén construir la Catalunya noucentista «imperial, moderna i mediterrània», que és tant com fer una OPA hostil a una Espanya «decadent, obsoleta i mesetària» que controla els mecanismes de poder, mentre que des de baix es pretén bastir, per part d'un dels proletariats més actius i ben organitzats del continent, una Ibèria revolucionària, sindicalista i llibertària, sense diferències socials ni poder polític. Massa per a un Estat amb un sistema agònic, aïllat internacionalment i humiliat militarment, també en la seva darrera i fallida aventura colonial africana. D'aquesta manera, l'anticatalanisme s'estén com una estratègia defensiva des d'un punt de vista polític –més que el separatisme, a la classe política li molestava profundament que la burgesia regionalista volgués dirigir Espanya– i també social –els terroritza que des dels Països Catalans s'organitzi una revolució, sobretot tenint en compte els conats revolucionaris de 1902, 1909, 1917 i 1919-1923. En aquestes circumstàncies, no només cal vetllar per interferir en els antagonismes entre burgesia i proletariat –ja intentat amb el lerrouxisme o el blasquisme–, sinó generar un discurs unificador –contra una Catalunya herètica, erigida com a enemic interior– tot atiant atavismes paral·lelament a una creixent hostilitat intel·lectual.

Entre 1923 i 1930, la Dictadura de Miguel Primo de Ri-

Tot i que els diversos governs que se succeeixen a la capital espanyola s'emmirallen en l'eficàcia nacional de França, a la pràctica són incapaçs de crear l'Estat nació

vera (1870-1930) representa una solució d'urgència de la monarquia d'Alfons XIII (1886-1941) per conjurar el perill desestabilitzador dels antagonismes socials, però que acaba per precipitar la caiguda de la primera Restauració. La burgesia catalana, moderna, culta, noucentista, implora a l'Exèrcit que intervingui militarment per garantir els seus crematístics interessos. Més que per evitar la revolució, l'empresariat català no està disposat a haver de pagar salaris dignes ni haver de respectar la legislació laboral o la jornada de vuit hores. És així com actua com a promotora del nou dictador. Tanmateix, com a militar, Primo de Rivera actua coherentment amb els principis catalanòfobs que es respiren a l'estament armat. I si bé es dedica a posar fora de joc el potent anarcosindicalisme, també persegueix amb acarnissament tota visibilització del fet nacional català –com mostra l'eliminació de la Mancomunitat– mentre impulsa una visió fanàtica i restrictiva –i religiosa– de l'espanyolitat. Aquest fet té diverses conseqüències. La burgesia queda en evidència i deslegitimada a ulls de la majoria del país. El proletariat travessa un desert on cova un ampli ressentiment i desconfiança respecte l'Estat i les elits catalanes noucentistes. I bona part de les classes mitjanes i populars, humiliades per l'espanyolitat agressiva dels militars, en un temps de «primavera dels pobles» on el mapa d'Europa inclou nous estats, pren una opció clarament separatista. En resum, el foc que pretén ofegar la Dictadura genera un incendi de grans dimensions.

El combat contra la Dictadura i la monarquia actua

com a aglutinador polític i social. L'agressió contra la simbologia catalana propicia l'emergència potent d'un independentisme sense ambigüitats, encarnat per la figura carismàtica de Francesc Macià (1859-1933) i organitzat a través d'Estat Català, el qual conflueix amb obreristes, republicans i federalistes dins una heterogènia i transversal Esquerra Republicana de Catalunya. En aquests esforços conspiratius contra la monarquia, també s'hi apleguen anarquistes, republicans i tots els agreujats pel militarisme capitalista imposat per l'Exèrcit, la burgesia conservadora i els grups dominants. Des d'un exili actiu i aglutinador s'organitza el nou estat que pot ser independent, encara que, amb seguretat serà republicà, i sustentat per aquells grups antagonics respecte l'Espanya nacional militarista. A tall d'exemple, Joan García Oliver (1901-1980) explica que, en una entrevista a París, mentre organitza la seva invasió pirinenca, Macià li ofereix el ministeri de guerra de la futura Catalunya independent.⁹ El cert és que el catalanisme republicà i l'independentisme potser són els agents més actius, conjuntament amb l'anarquisme i el sindicalisme socialista, en les accions que pretenen propiciar la ruptura amb el passat. Una ruptura política, amb la instauració d'una república; una ruptura social, amb unes regles del joc més favorables a les classes marginades; una ruptura nacional, amb un estatus clarament diferenciat i de geometria variable, entre la federa-

⁹ GARCIA OLIVER, J., *El eco de los pasos*. Ruedo Ibérico. París, 1978. Pàgina 85.

L'emergència del catalanisme a inicis del segle XX es percep com una amenaça per por a la secessió del país, però també perquè no accepten les elits catalanes com a dirigents de l'Estat

ció de pobles ibèrics i la independència, continguts que es negocien amb la resta de la dissidència espanyola en diferents conspiracions com, per exemple, el Pacte de Sant Sebastià (1930).

La República (1931-1939) sol ser un període històric sobrevalorat pels historiadors i memorialistes, fet comprensible, ateses les característiques del règim posterior. Tanmateix, com apuntàvem, el nou ordre instaurat l'abril de 1931 ha de corregir els dèficits de cultura democràtica espanyola vers la llibertat, impulsar un canvi social que permeti una major igualtat i construir una estructura estatal que generi un encaix nacional amb major solidaritat entre els pobles que el componen. La història de la República pot considerar-se un fracàs en aquestes tres matèries. Els grups dominants –Exèrcit, Església i capital– no paren de conspirar contra el nou ordre que empra la República com a mitjà, més que com a fi en si mateix. I el nacionalisme espanyol, inoculat en les dècades anteriors, esdevé el principal aglutinador ideològic contra aquest nou règim precipitat, en certa mesura, des d'una Barcelona, capital de la dissidència política per l'empremta potent del republicanisme, de l'anarcosindicalisme i per les idees federals i independentistes.

El drama de l'Estatut de Núria (1932) simbolitza molt bé aquest grau de tensió i desencontre entre aquells que pretenen mantenir l'ordre postimperial –fonamentat en la desigualtat de pobles i classes socials– i els qui aposten per un nou estat de llibertat, igualtat i solidaritat. Com en

el cas de la Mancomunitat, els primers entenen l'autonomia catalana com un procés de descentralització administrativa, sempre i quan no es qüestioni el monoteisme nacional; i per la seva part, els segons, interpreten l'autogovern com a mitjà per construir la sobirania i visualitzar el seu paganisme politeïsta, «l'Estat Català de la República Federal Espanyola» que proclama el president Lluís Companys (1882-1940) el 6 d'octubre de 1934.

La Guerra Civil (1936-1939) també dibuixa a la perfecció aquest antagonisme. Quan els militars insurrectes dibuixen l'«*antiEspanya*» ens parlen d'aquells que s'oposen a la «religió única i veritable», d'un Estat de matriu castellana, desigual i fonamentat en el respecte a les jerarquies i el cabdillatge, enfront a una cultura política plurinacional, igualitària i democràtica, que caracteritza el republicanisme hegemònic d'Esquerra. Tanmateix, de nou, els antagonismes evidencien la fragilitat d'una societat dividida. La revolució llibertària, que permet una independència *de facto*, propicia l'aliança entre les institucions i el comunisme d'obediència moscovita, que busca neutralitzar el nou ordre revolucionari fins que l'Estat acaba per recomposar el principi d'autoritat i la subjecció política. Però aviat les forces de la «*proEspanya*» acaben per imposar, de nou, el seu ordre.

El Franquisme (1939-1975) és un règim totalitari. Però a l'hora d'establir similituds amb altres sistemes coetanis com el feixisme italià o el nazisme, apareixen les discrepàncies entre historiadors. Tot i mantenir elements co-

Sense un enemic exterior a qui atribuir els suposats perills que cohesionen una població diversa, l'«heretgia» catalana, exerceix aquest paper d'enemic interior

mun, l'*Estado Nuevo* bastit des de l'arquitectura legal franquista, malgrat la retòrica falangista, neix amb una vocació de reinvençió del vell imperialisme hispànic. Això és, un retorn al passat idealitzat de la monarquia –sense monarca– de l'època moderna, fonamentat en un fanatisme religiós de la nació i la identitat. El tractament com a heretges a la dissidència política, social i nacional, sense oblidar l'intent de liquidar tot aquell que s'hi oposa, són els trets que caracteritzen la brutalitat d'un sistema polític que mata físicament i busca un extermini espiritual. Les ànsies genocides de l'Espanya negra –encara no s'han establert les xifres definitives de la repressió– responen a un intent deliberat de destrucció del republicanisme, l'anarquisme, el catalanisme, el basquisme, el galleguisme i l'andalusisme. Però a diferència de la major part d'Espanya, –i del que succeeix a les Illes i al País Valencià– el Principat té l'oportunitat de fugir en la retirada republicana de 1939,¹⁰ tot mantenint la intel·ligència del país a l'exterior, alhora que una ciutat com Barcelona pot hostatjar una important clandestinitat. És així com s'explica l'arrelament del franquisme sociològic a l'interior d'Espanya –on l'eliminació física es combina amb l'ani-

hilament psicològic–, i la seva absència a una Catalunya que ha sobreviscut a l'intent d'extermini. A més, la repressió, encara que amb una intensitat desigual, afecta de la mateixa manera un proletariat imbuït d'una cultura obrera llibertària –els *rojos*– com a unes classes mitges catalanistes –els *separatistas*–, fet que genera, malgrat tot, una oposició al Franquisme d'ampli espectre. Una situació molt diferent es viu al País Valencià, on el proletariat, també majoritàriament anarquista, no pot amagar-se de la duríssima repressió, mentre que les elits castellanitzades esdevenen un suport potent a un règim que els ha assegurat la seva preeminència social. Aquest factor, en certa mesura, explica l'eclosió del posterior *blaverisme*.

Transició vers la desesperança

Aquesta circumstància té la seva importància en la configuració de la Transició i la posterior Espanya lampedusiana, en termes de Bernat Muniesa.¹¹ Mentre el franquisme, paral·lelament a una immensa, poderosa por, s'encasta en l'inconscient col·lectiu d'amplis sectors de població rural i urbana, al Principat existeix un consens tàcit de

10 PUJOL, E. (coord.), *L'exili català del 1936-1939. Un balanç*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials. Girona, 2003; PUJOL, E. (coord.), *L'exili català del 1936-1939. Noves aportacions*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials. Girona, 2006. GAITX, J., «Orígens socials i polítics de l'exili català de 1939» a PUJOL, E. (coord.), *L'exili català del 1936-1939. Noves aportacions*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials. Girona, 2006.

11 MUNIESA, M., *Dictadura y Transición. La España lampedusiana*. Publicacions de la Universitat de Barcelona. Barcelona, 2005; GABRIEL, P., BAGUR, J. i DIEZ, X., «De com es fa una transició canviant de règim però no d'estat» a BAGUR, J. i DIEZ, X. (coords.), *La gran desil·lusió. Una revisió crítica de la Transició als Països Catalans*. El Cep i la Nansa. Vilanova i la Geltrú, 2005. Pàgines 159-172.

El conflicte Catalunya-Espanya és una confrontació de models polítics i socials que pren un sentit religiós que l'expelleix del món de la raó i la manté en l'univers dels tòpics i prejudicis

rebuig al règim, que catalitza en moviments transversals d'oposició, assemblarisme i dissidència que comporta incisives mobilitzacions, a banda que genera un cert lideratge hispànic en les lluites democràtiques antifranquistes. Així, la Transició, dissenyada originàriament com un pacte entre elits –les dels sectors franquistes més oberts amb l'oposició democràtica procliu a la submissió per a la reconversió de la Dictadura a la monarquia– ha de modificar diverses vegades la seva arquitectura per les transgressions en el guió provinents especialment de Barcelona. L'Assemblea de Catalunya (1971), les mobilitzacions d'estudiants i també d'un actiu moviment d'objectors de consciència, la reconstitució de la Confederació Nacional del Treball (CNT) i altres i molt variats àmbits d'una Catalunya regenerada, en connexió íntima amb l'exili –el mateix Josep Tarradellas (1899-1988) simbolitza la continuïtat de la legitimitat republicana– i la clandestinitat, porta a una Transició en què fins l'intent de cop d'estat del 23-F –mai un fracàs tingué tant d'èxit– tot estava per fer i tot semblava possible.

El període posterior ha mostrat la persistència del xoc de cultures polítiques entre una Espanya on la memòria republicana ha estat exterminada, i uns Països Catalans que preserven en la seva consciència nacional una cultura política subversiva contra la segona restauració monàrquica. La catalanofòbia, és a dir, la reducció de la dissidència catalana a una simple qüestió de separatisme, hi juga un paper destacat en el cordó sanitari bastit al

voltant del Principat. En certa mesura, la cultura política catalana, caòtica, assembleària, contradictòria, ambigua, desordenada, encara que profundament democràtica i íntimament igualitària, representa una contradicció amb l'estabilitat, ordre i domini asfixiant de la monarquia parlamentària vigent. L'anticatalanisme esdevé la fórmula màgica per simplificar la visió del nostre país, capital encara de la dissidència social –no oblidem, per exemple, l'exitós moviment d'objecció de consciència, les manifestacions contra la Guerra d'Iraq, el lideratge recent dels estudiants catalans contraris al procés de Bolonya o dels historiadors catalans en el procés d'impugnació de la memòria històrica–, i presentar la confrontació global com una simple qüestió d'independentisme. Més o menys de la mateixa manera en què, ara fa cent anys, es presenta la Setmana Tràgica (1909) com una rebel·lió separatista, i no com l'encomanadís conat de revolució política i social que va ser. El problema rau en la facilitat amb què s'interioritza la propaganda política i les dificultats per establir les raons profundes d'un capteniment interessat.

En aquestes circumstàncies, més enllà de qüestions «nacionalístiques», més vinculades al món essencialment inestable de les emocions, el que es produeix en el conflicte Catalunya-Espanya és una confrontació entre models polítics i socials, una incompatibilitat de tradicions i maneres de fer que adquireix un sentit gairebé religiós que l'expelleix del món de la raó i la manté en l'univers dels tòpics i prejudicis. Una Espanya a qui s'ha arrabas-

Una nació que, davant de l'esperança insatisfeta de canviar la psicologia col·lectiva de l'Estat, es va escorant, sigui per gust o per necessitat, vers l'opció independentista

sat durant el Franquisme i la Transició els darrers indicis de republicanisme i pluralisme i que apareix amb una cultura nacional amb incapacitat de comprensió del fenomen del nacionalisme no hispànic, i sense possibilitat de qüestionar un *statu quo* poc beneficiós. I una nació que, davant de l'esperança insatisfeta del canvi en la psicologia col·lectiva de l'Estat, es va escorant, sigui per gust o per necessitat, vers l'opció independentista. |

+ INFO

Articles

DE RIQUER, B., «La débil nacionalización española del siglo XIX». *Historia Social*. Número 20. Pàgines 97-114. Alzira, 1994.

Llibres

ÁLVAREZ JUNCO, J., BERAMENDI J. G. i REQUEJO, F. (dir.), *El nombre de la cosa: debate sobre el término nación y otros conceptos*. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales. Madrid, 2005.

DIEZ, X., *El anarquismo individualista en España (1923-1938)*. Virus. Barcelona, 2007.

BAGUR, J. i DIEZ, X. (coords.), *La gran desil·lusió. Una revisió crítica de la Transició als Països Catalans*. El Cep i la Nansa. Vilanova i la Geltrú, 2005.

GARCIA OLIVER, J., *El eco de los pasos*. Ruedo Ibérico. París, 1978.

LLOBERA, J. R., *El dios de la modernidad. El desarrollo del nacionalismo en Europa occidental*. Anagrama. Barcelona, 1996.

MUNIESA, M., *Dictadura y Transición. La España lampedusiana*. Publicacions de la Universitat de Barcelona. Barcelona, 2005.

PUJOL, E. (coord.), *L'exili català del 1936-1939. Un balanç.* Cercle d'Estudis Històrics i Socials. Girona, 2003.

PUJOL, E. (coord.), *L'exili català del 1936-1939. Noves aportacions.* Cercle d'Estudis Històrics i Socials. Girona, 2006.

RESINA, J. R., *El postnacionalisme en el mapa global.* Angle Editorial. Centre d'Estudis de Temes Contemporanis. Barcelona, 2005.

SIMÓN, A., *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol.* Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2005.

TORRES, J. M., *Felip V contra Catalunya.* Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 2005.